

Suriye’de Geç Antik Çağ yapıları kapı profil ve süslemeleri

Ayşın ÖZÜGÜL*, Metin AHUNBAY

İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Taşkışla, 34437, Taksim, İstanbul

Özet

Suriye’deki Roma dönemi yapıları kapı çerçeveleri, imparatorluğun diğer bölgelerindeki aynı döneme ait örneklerle benzerdir. Bu dönemde kapı profillenmeleri, fascia, kyma rekta, ovolo ve cavetto silmelerle oluşturulmuştur. Çerçevelerdeki bazı motifler geçmiş dönemlerin yerel zevklerinin izleridir. Geç Antik Çağ’da Güney Suriye’de mimari süsleme alanında gelişimden bahsedilemez. Kuzey Suriye’de ise kapı profil ve bezemelerinde değişim görülür. Silmelerin oranları değişmiş, daralmış ve sayıları artmıştır. Zengin bitkisel motiflerin yerini, stilize, geometrik motifler, pagan motiflerin yerini Hıristiyan motifleri almıştır. İmparator tarafından yaptırılan bazı yapılarda İstanbul örneklerine benzer mimari süsleme elemanları ve bu alandaki bilinmezlikler, araştırmacıları Suriye-İstanbul ilişkisi konusuna yöneltmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, bu ilişkinin varlığını kanıtlayacak sonuç elde edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Kapı çerçevesi, silme, Suriye mimari süslemeciliği.

Profiles and decoration of doorframes in Late Antique buildings in Syria

Abstract

Doorframes of Roman Era in Syria are similar with the examples in the other parts of the Empire. Architraves are taken as models for jambs and lintels; friezes and corniches provided models for lintel crowns. In this period door frame profiles are composed of fascia, kyma recta, ovolo and cavetto mouldings. The motifs (ex. ivy, rinceau, figural items) that were chosen for the frames do reflect the taste of the early periods. We could hardly say that there were any developments in the area of architectural decoration in Southern Syria during the Late Antiquity. Yet in Northern Syria evolution in door profiles and decorations is very distinct. The elements of profile get narrow and proportions clearly changed. Elaborated vegetal motifs were replaced by the stylized, geometric motifs. Similarities in architectural decorative elements of the buildings constructed by some Emperors lead the researchers to the subject of relations between Syria and Istanbul. This study could not come up with an answer that proves such a relation. The doorframes in the same period in Resafa and Qal’at Sim’ān do have quite a different appearance and profiling than the ones in Istanbul, yet do have a similar look with the contemporaries in Syria. The mouldings of doorframes Istanbul do spread out in the early fifth century to many provinces of the Empire through the workshops of Marmara Island. However, in Syria doorframes continued to be decorated with local stone and in a style that have evolved.

Keywords: Doorframe, moulding, architectural decoration in Syria.

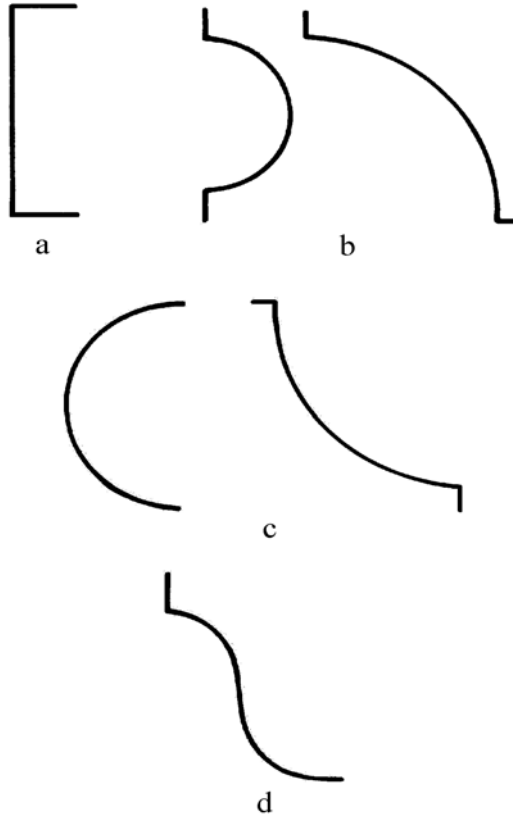
*Yazışmanın yapılacağı yazar: Ayşın ÖZÜGÜL. aozugul@hotmail.com; Tel: (216) 360 37 77.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Mimarlık Fakültesi’nde tamamlanmış olan "İstanbul’daki geç antik ve Bizans yapıları kapı çerçevesi profilleri" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 18.05.2005 tarihinde dergiye ulaşmış, 25.11.2005 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 30.06.2007 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Giriş

Suriye'nin Geç Antik Çağ mimarisi ve mimari süslemesi, XIX. yüzyıldan beri araştırmacıların ilgisini çekmiş, birçok monografiye konu olmuştur. Yayınların çoğunda mimaride ve mimari süslemedeki bazı sorunlar, İstanbul ilişkisi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu tezlerin birçoğu henüz kesin açıklık kazanmamıştır. Bu çalışmada, kapı çerçeveleri profil ve süslemeleri ele alınmış, bunların ışığında, Suriye mimari süslemede İstanbul izleri veya farklılıkları ve bunların nedenleri araştırılmıştır.

Suriye'deki Roma ve Geç Antik Çağ yapılarının kapı ve pencereleri, düz şerit/fascia, ovolo/dışbükey, astragal, cavetto/içbükey/oluk ve kyma rekta profilli silmelerle donatılmıştır.

Şekil 1.A. Düz şerit. B.İçbükey silme/cavetto.
C.Dışbükey silme /ovolo. D.kyma rekta

Düz şerit (İng.*filet, listel, fascia, flat band*; Alm.*Flachband*; Fr.*filet, plate-bande, bandeau*) kavissiz düz silmelerdir; bezemeli veya bezemesiz olabilmektedir (Şekil 1a). Benzer profili gös-

terdikleri halde, “*fascia*”, sütun üzeri arkhitravların iki ya da üç kademe halinde sıralanan geniş silmelerini nitelemek için kullanılmaktadır, dolayısıyla dar bantlar bu terimle nitelenemez. Burada, arkhitrav benzeri düzenlenmiş sahip kapı çerçevelerinde yer alan genişçe düz silmeler için “*fascia*” terimi kullanılmış, kapı çerçeveleri veya diğer mimari elemanlardaki benzer profilli, genellikle daha dar silmeler düz şerit olarak adlandırılmıştır.

Cavetto (oluk / yarım oluk / içbükey silme) (İng.*cavetto*; Alm.*Kehle, halbe Kehle*; Fr.*gorge, cavet*), Antik mimaride, çoğunlukla kymationlarla süslenmiş, içbükey profilli silmelerdir (Şekil 1b). “*Cavetto*”, aslen sadece profili tanımlayan bir terim olmakla birlikte, yaygın kullanımında, profilin yanısıra bezemeyi de nitelemektedir. Bezemesiz içbükey silmeler için, oluk, yarım oluk veya içbükey silme adlandırılmaları daha uygun düşmektedir.

Dışbükey profilli silmeler (İng. *half/quarter round, convex moulding, Alm. Rundstab*; Fr. *tore, boudin*), boyut, biçim ve varsa bezemelerine göre, farklı adlandırılabilir (Şekil 1c). *Ovolo*, İyon yaprak dizisi taşıyan dışbükey profilli silmelerdir, *ovolo* terimi, silmenin profile ile birlikte taşıdığı motifi de ifade etmektedir. Kaval ve yarım kaval, Antik mimari oldukça yaygın olan, boncuk ve pul dizisinin, yarım veya çeyrek daire profilleridir. Bu silmeler bezemeleri ile birlikte *αστραγαλοζ* olarak adlandırılmıştır. Bunların dışında kalan, bezemeli veya bezemesiz silmeler için, “dışbükey silme” terimi kullanılmıştır.

Kyma rekta (Gr.*κυμα*; İng.*cyma recta*, Alm. *Cyma recta*; Fr.*cymaise droite*) üstte bir içbükey kavis ve bunun altına eklenen bir dışbükey kavisten meydana gelen, ortadan düşey bir çizgi çekildiğinde içbükey kısmı önde kalan eğrisel silmelerdir (Şekil 1d). Bunun tersine, içbükey kavisin ileride olduğu silmeler, *kyma reversa* olarak adlandırılmaktadır. *Kyma rekta*, başta lotus ve palmet dizisi olmak üzere çeşitli motiflere zemin oluşturmaktadır; fakat “*kyma*” terimi, sadece profili ifade etmek için kullanılmak-

ta, bezeme söz konusu olduğu zaman “kymation” terimi daha uygun düşmektedir.

Suriye ve İstanbul'daki Geç Antik Çağ kapı çerçevelerinde kyma rekta profilli silmeler sıklıkla işlenmiş, buna karşılık, kyma reversaya hiç yer verilmemiştir.

Suriye'de, Geç Antik Çağ'ın sonuna kadar, kapı çerçevelerinde yer alan silmeler, biçim, oran ve bezeme bakımından bir devamlılık gösterdiği için, erken dönemler için uygun ve yaygın terminoloji, bu dönem profil ve bezemesi için de kullanılabilir. Fakat İstanbul'da Geç Antik Çağ kapı çerçevelerinde yer alan silmelerin yüzeyleri bezemesizdir. Bu yüzden, antik mimarlık tarihi terminolojisinde olduğu gibi, taşıdıkları motiflerle değil, profilleri ile tanımlanırlar.

Suriye Geç Antik Çağ kapı çerçevesi profil ve süslemelerini ayrıntılı olarak ele almadan önce, daha erken, özellikle Roma dönemi örneklerine göz atmak gereklidir.

Suriye'de Geç Antik Çağ öncesi kapı çerçevesi profil ve süslemeleri

Suriye'de genellikle, özenli işçilik gösteren yüksek bezemeli kapı çerçeveleri, imparatorluk süsleme kataloğunun “klasik” motifleriyle süslenmiştir. Bununla birlikte, hemen hemen tüm örneklerde, araya katılan figürler veya bitkisel motifler yoluyla, Hellenistik dönemin mimari süsleme zevkini hatırlatan izler bulmak mümkündür.

Traian'ın hükümdarlığı (İ.S. 98-117) ile başlayan dönemden itibaren, Suriye mimari süslemesinde bir bütünlük görülmektedir. Bunun temeli, Batı Anadolu'dan Filistin'e uzanan, Roma dönemi ortak mimari süsleme diline dayanmaktadır. Suriye mimari plastiği konusunda, İ.S. II. yüzyıl Doğu Roma süsleme sanatının oluşumunda, Batı Anadolu atölyelerinde üretilen mimari dekorasyonun önemli yer tuttuğu ileri sürülmektedir. Kapı çerçeveleri bakımından değerlendirildiğinde, Suriye örneklerinde İmparatorluğun Anadolu'dan başka bölgelerinden etkilerin de varlığı belirmektedir.

Şekil 2. Hama. Roma dönemine ait kapı çerçevesi

İ.S. II. yüzyıl Suriye yapılarının kapı çerçeveleri, üst yapı elemanlarına benzer biçimlerle düzenlenmiştir. Çerçevelerin söve ve lentoları, aralarında astragaller bulunan fascialar ve bunu takip eden, genellikle kymation işlenmiş dar silmelerden oluşmaktadır. Lentonun üzerinde, şişkin dışbükey kirişleme frizlerinin model oluşturduğu silmeler, düz veya bezemeli olarak yer almaktadır (Şekil 2). Lento tacı ise, yapının saçak silmelerine benzer profil ve bezemeye sahip silmelerle donanmıştır.

İ.S. 155 yılında tamamlanmış olan Hebran'daki tapınağın girişi, fascia ve ovolo profilli silmeler taşıyan bir kemer (archivolt) ile örtülmüştür. (Butler 1919-1920). Bunu geniş, dışbükey bir silme ve kademelenerek ileri doğru gelişen düz ve kavisli dar silmeler takip eder. İşhanamen'deki (eski adı Aere) İ.S.191 tarihli Tykhe'ye adanmış tapınağın (Tykhaion) kuzey cephesindeki üç kapının profillenmeleri, aynı yapının arkhitrav, friz ve saçağı ile uyumludur. Yan kapıların söve ve lentolarının, iki fascia ve ovolo-cavetto şeklindeki profillenmesi, aynı dönem Anadolu yapılarının kapı profillenmeleri ile karşılaştırılabilir. Lentonun üzerinde, bitkisel motiflerle süslenmiş dışbükey profilli bir silme yer alır. Çağdaşı Anadolu yapılarının üst yapıya ait dışbükey friz motifi, kapı çerçevelerinde kullanılmıştır. Lento taçları ise İyon yaprak dizisi, boncuk ve pul dizisi, dişli friz gibi klasik motiflerle süslenmiş, yapının üst yapı kornişinin küçük kopyaları gibidir. Kapının söveleri ve lentosunu profil düzenlemesi bakımından karşılaştırılabilecek örnekleri Bergama'da, Perge'de, Hierapolis'de bulunmaktadır.

Anadolu'da ve buradan Filistin (Palestina)'e uzanan, Suriye'yi de içine alan bölgenin, mima-

ri süslemesi, büyük ölçüde ortaklık taşımaktadır. Suriye'nin bazı bölgelerinde, bu ortaklığın dışında kalan bazı özellikler göze çarpmaktadır. Suriye'ye özgü bu özelliklerden bir kısmı kapı çerçevelerinde de görülmektedir.

Anadolu'da bu dönemde, sütun üzeri arkhitrav fasciaları bezemesizdir. Bu alanların menderes motifi ile süslenmesi, Suriye'ye özgü bir özelliktir. Bu motiflerin benzer silmeler üzerinde yer aldığı kapı çerçevelerinin örneklerinden biri Der-Smedj'deki temenosda bulunmaktadır (Butler, 1919-1920) Yine, örnekleri sadece Suriye'de bulunan bir süsleme biçimi, kapı çerçevelerinde, II. yüzyılda basit, daha sonra çift ve daha karmaşık asma sarmaşığı motifine yer verilmesidir.

Bütün Antik dünyada sevilen ve birçok kullanım alanı bulan asma, Anadolu'da İyon kapı çerçevelerinin süsleme repertuarına katılmamıştır. Suriye'de asma sarmaşığı ve üzüm salkımlarıyla süslü, De Vogüé'nin (1865-1877) yayımladığı çizimi ile tanınan erken bir örnek Ba'al Shamin tapınağının (İ.Ö. 33/32) kapısıdır. Ba'alshamin'de lentonun ortasındaki çocuk figürü gibi, düşey yüzlere veya soffitlere figürlerin işlenmesi ve plastik öğelerin aplike edilmesi de Suriye kapılarının bir özelliğidir. Dentzer-Fedy (1989), Suriye geleneğine ait bu özelliklerin kökeninin, daha erken dönemlerde muhtemelen başka malzemeler üzerine uygulanan bir süsleme anlayışına dayandığını ileri sürer. Anadolu'da bugüne ulaşan figürlü kapı çerçevesi örnekleri, nispeten geç tarihli (V. yüzyıl) Alahan Manastırı'nda bulunmaktadır.

Suriye'de, III. yüzyılda, diğer bütün mimari süsleme ile birlikte kapı çerçeveleri de sadeleşmiş, silme profillenmeleri zayıflamıştır. Zengin ve ağır bitkisel motifler yerini basit geometrik motiflere bırakmış, figürler ortadan kalkmıştır. Motiflerdeki sadeleşme, profillerde, kavisli silmelerin azalması şeklinde yansımıştır: Kyma rektanın kavisleri sığlaşmış, içbükey profiller daha sık kullanılmaya başlamıştır.

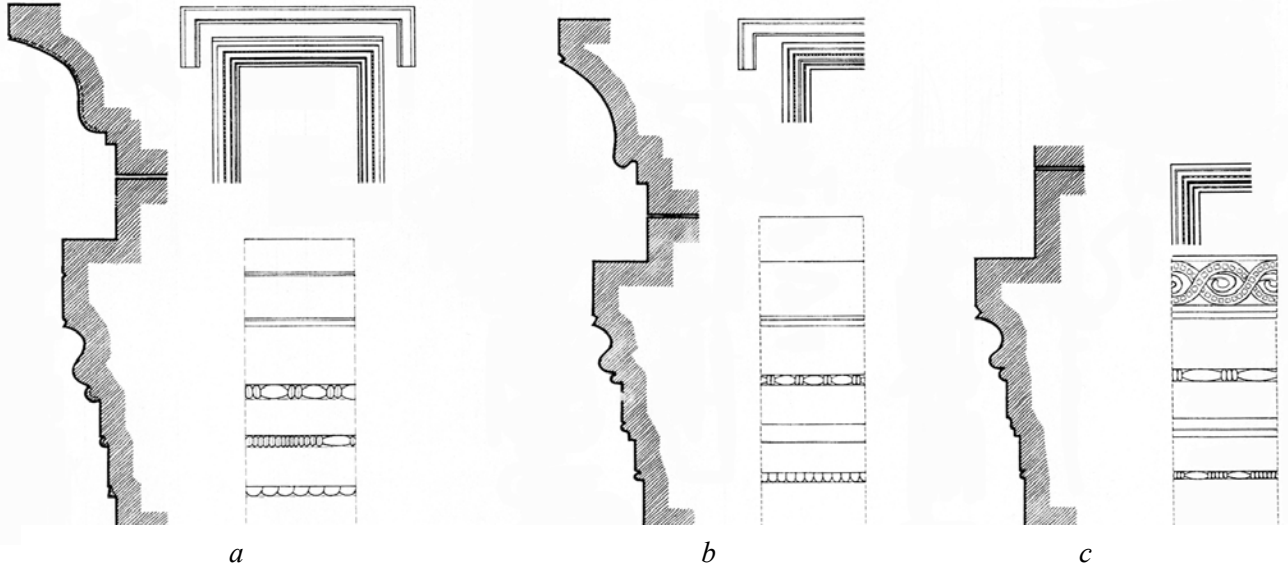
Suriye'nin Severus'lar döneminin sonundan (235) Diocletian'a (280) kadar olan zaman dili-

mi, yapı faaliyetlerinin azaldığı, hatta durduğu, heykeltraşlık atölyelerinin zayıfladığı solgun bir dönemdir. Bu dönemden günümüze az sayıda tarihlendirilmiş yapı ulaşabilmiştir.

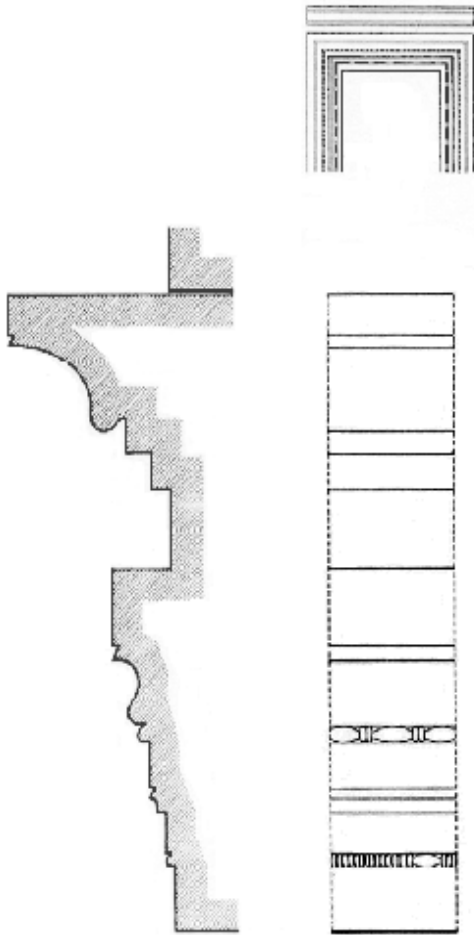
Geç Antik Çağ kapı profil ve süslemeleri

Suriye mimari süslemesinin karakteristiğini belirleyici unsurlardan biri malzemedir. Sert ve siyah bazalt taşının elde edildiği Güney Suriye'de ve Halep ile Hama'nın doğusunda kalan bölgede, mimari bezeme basit ve şematizedir. Kapı çerçevelerinin süslemesi, lentoda, düşey düz bir yüzey üzerindeki haç, rozet, asma dalları gibi motiflerden ibarettir. (Ör. Bosra, H. Sergios, Bakkhos ve Leonce (515) (Naccache ve Sodini, 1989).

Bunun aksine, kalkerin hakim olduğu Kuzey Suriye'de, Cebel Zaviye, Cebel Barisha ve Cebel Sim'an'da son derece olgun bir mimari süsleme anlayışı ile karşılaşmaktadır. IV. yüzyıldan, özellikle IV. yüzyıl sonundan, az sayıdaki örnekte klasik biçimlerin devam ettiği görülmektedir. Kapıları, arkhitravları model alan, bezemesiz klasik söveler ve lentolar çerçeveler. Örneğin Ba'uda'daki 392 tarihli kilisenin kapı çerçevesinin profillenmesi, farklı genişlikte üç şerit, kıvrımları son derece belirgin, dışbükey kısmı küçük bir kyma rekta şeklinde düzenlenmiştir; en üst düz şerit örgü motifi ile süslenmiştir (Şekil 3c). Başlangıçtaki düz şeritler birbirlerinden birer boncuk ve pul dizisi ile ayrılır. Kyma rekta ile üstteki örgülü silme ise, küçük, üçgen kesitli bir yivle ayrılmıştır. (İstanbul'da Studios Manastırı'nın kilisesinin (V. yüzyıl ortaları) bazı kapı çerçevelerinde, küçük kyma rekta ile dıştaki düz şerit, benzer bir yivle ayrılmıştır.) Suriye'nin, IV. yüzyıl sonu - V. yüzyıl başına tarihlenen diğer yapılarının kapılarından bir kısmı, Ba'uda'dakilere benzer profil gösterir: Brād'da mimar Iulianos'un yaptığı kilisenin özellikle güney cephe orta kapısı (Şekil 3a), güneydoğu kapısı, Bābisqā'daki kilisenin güneybatı ve güneydoğu kapısı (Şekil 3b), Dar Qitā'da kilisenin (418) güneybatı kapısının (Şekil 4) çerçeveleri gerek silmelerin sıralanışı, gerekse herbir silmenin biçimlenmesi bakımından

Şekil 3. a. Brad, Iulianos Kilisesi, güney cephe, orta kapı. b. Bābisqā, Kilise (4./5. yy) güneybatı kapı. c. Ba'uda, Kilise (4. yy) güneydoğu kapı (Strube, 1993, Lev. 16)

Şekil 4. Dar Qitā, Kilise, güneybatı kapı (Strube, 1993)

Ba'uda örneklerine yakındır. II. ve III. yüzyıl kapılarında lentolar, üst yapı frizlerini model alan dışbükey silmelerle zenginleştirilmiştir. Yukarıda bahsedilen IV/V. yüzyıl kapı çerçevelerinde ise, lento profillenmesine ek dışbükey silmeler yer almaz.

Gene erken örneklerde yapının çatı saçağının adeta küçük bir kopyası gibi profillendirilen lento taçları, IV. yüzyılda İstanbul'un V. ve VI. yüzyıl örneklerini andıran bir profil kazanmıştır.

Brād Iulianos Kilisesi ve Bābisqā'daki kilisenin lento taçları, kademeler yaparak birbirini izleyen iki düz şerit ve bunun üzerinde, alttaki dışbükey kısmı abartılı şişkin kavisli, üstteki yarısı sığ kyma rekta, ve üstte düz şeritle profillendirilmiştir. Lento taçları, lento ile aynı veya ayrı bloklardan işlenmiş olabilirler.

Altta alçak bir kademelenme ile birleşen iki düz şerit, basık bir dışbükey silme ve en üstte yine bir düz şerit, El Bārā'da Stephanos Kilisesi'nin (5. yy) apsis kemerini süsler (Fourdrin, 1992) (Şekil 5). Benzer profil, Barisa'daki kilisenin apsisinde görülür. Bu örnekte dışbükey silme şişkindir, üstteki düz şeritle arasında iki küçük yiv vardır. Altta düz şeritler dardır ve El Bārā'da Stephanos Kilisesi'ndekine oranla derin

kademelenme yaparlar. Dışbükey profilli silmenin küçülüp şişkin bir görünüm kazandığı bir başka apsis silmesi örneği Behyo'da bulunmaktadır. El Bārā'daki profil düzenlemesi ve silmelerin birbirlerine oranı, İstanbul'da Altın Kapı (408-413) ve Theodosius Ayasofyası'nın (415) kapı çerçeveleri ile yakın benzerlik gösterir. Barisa ve Behyo örnekleri ise, düzenleme bakımından İstanbul'da V. ve VI. yüzyılda en fazla örneği bulunan kapı profillenmelerine eşittir. Fakat, Kuzey Suriye'deki lento taçlarında da görülen bu özellik İstanbul ile ilişkili değildir; kaynağı Roma dönemi frizleridir.

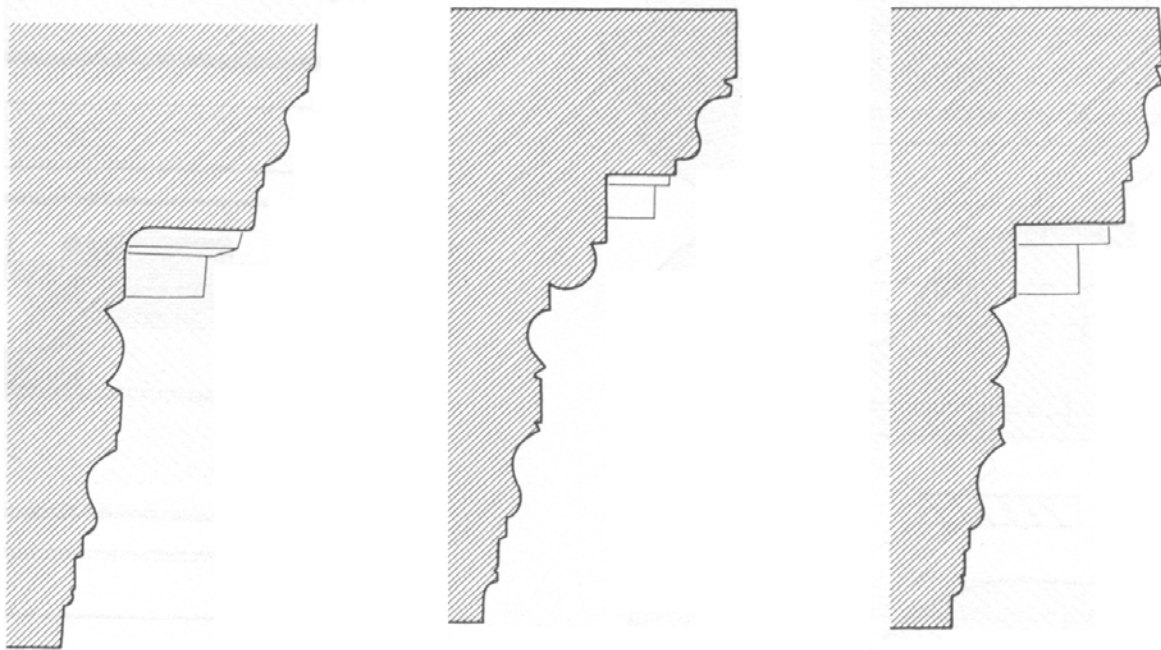

Şekil 5. El Bārā'da Stephanos Kilisesi'nin apsis kemeri (Strube, 2002)

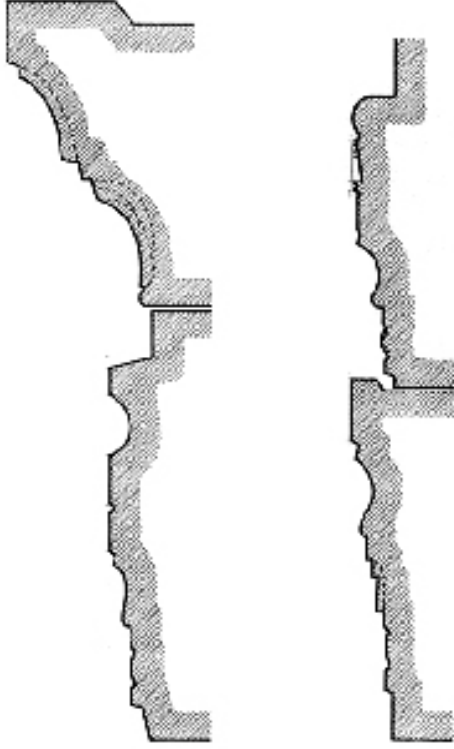
V. ve VI. yüzyıl Suriye kapı çerçevelerinde, İstanbul'daki çağdaşlarının aksine, silmeler ileriye/geriye doğru küçük kaymalarla, neredeyse düşey bir düzlem üzerinde sıralanırlar. Profillenmeye katılan dışbükey silmeler bu az taşkın sıralanmaya uyar (Şekil 7). Gene bu dönem Suriye kapı çerçevelerinin dikkat çeken özelliği içbükey kısmı yüksek, alt kısmının kavisli çok belirgin bir kyma rektadır.

V. yüzyıl ikinci yarısı ile VI. yüzyıl ilk çeyreği arasında tarihlenen Resafa, Qal'at Sim'ân, Qalblöze ve Ruweha'daki kilise yapıları, plan ve mekan kurgusu bakımından Suriye'de öncülleri bulunmayan önemli özellikler gösterir.

İmparator Zenon'un (474-5, 476-91) iradesi ve finansal desteği ile inşa edilen Resafa, Qal'at Sim'ân vd. yapıların mimari süslemeleri, bazı motifler yoluyla İstanbul ile ilişkilendirilmektedir. (Sözkonusu motiflerden biri, Başkent'in etkisindeki Selanik, Ravenna gibi merkezlerde V. yüzyılda görülen, sütun başlıklarındaki rüzgarda uçuşan, devrik akanthus yapraklarıdır.) İstanbul – Suriye ilişkisi tartışmalarının odak noktasını oluşturan bu yapıların kapı ve pencere çerçeveleri, İstanbul örneklerinden oldukça farklı, Kuzey Suriye'deki çağdaşları ile benzer profil ve görünüme sahiptir (Şekil 6, 7).

Şekil 6. Resafa. Bazilika A'ya ait kapı profilleri (Brands, 2002)

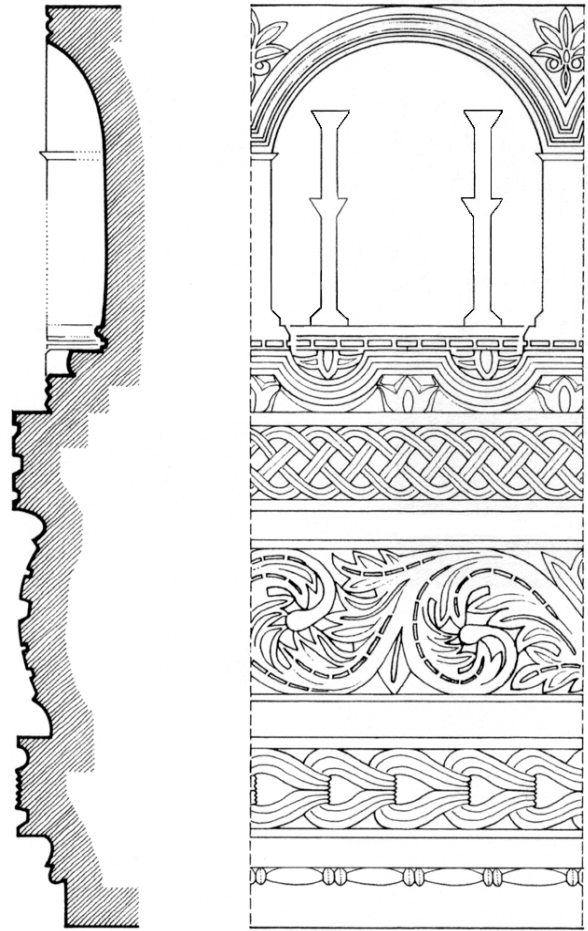

Şekil 7. Qal'at Sim'an. Kapı ve pencere profili (Strube, 1993)

Yazıtlara göre 561 ve 564'e tarihlenen Qasr ibn Wardan'daki anıtsal yapı topluluğu, bir saray (564), bir kışla ve bir kiliseden oluşur. Suriye'de Iustinianus dönemi mimarisinin etkilerini taşıdığı kesin tek örnektir (Butler, 1919-1920, II, B, 1). Krautheimer, yapının planının Suriye'deki tek örnek olduğunu vurgulamakta, planların İstanbul'dan gönderilmiş olma ihtimalini öne sürmektedir. C. Mango, tuğla ve bazalt kesme taştan almasıık duvar örgüsünün İstanbul'un Geç Antik duvar işçiliği ile benzerliğine dikkat çekerek bu benzerliği Suriyeli ustaların İstanbul mimarisine ilgilerine bağlamaktadır (Mango, 1979). F.W. Deichmann (1983) ise, tonoz ve kubbe tekniğinde, muhtemelen inşaata katılan Roma askerlerinin aracılık yaptığını düşünmektedir. Sarayın kapı biçimlenmeleri ve bezemesinde tamamen bölgenin yerel geleneğine bağlı kalınmıştır. Qasr ibn Wardan'daki düz veya bitkisel motifli silmelerle donanmış çerçeveler Roma döneminden de eskiye giden bir anlayışta işlenmiştir.

Suriye'de V. yüzyılda yeniden kapı çerçevelerine yer almaya başlayan motifler VI. yüzyılda

daha da artar. Silmeler daralır, sıkışır ve sayıca artar. Kapı çerçevelerini, klasik kökenli geometrik ve bitkisel motifler süslemektedir. Düz silmeler üzerinde, diş dizisi, üçgen dizisi, kaval profilli silmelerde ise boncuk ve pul dizileri veya halat motifleri yer almaktadır. Kyma rekta profilli silmeler, akanthus yaprakları ile süslenmiştir. Antik mimaride dışbükey profilli silmeler üzerinde görmeye alışılan defne çelengi, örgü gibi bazı motifleri, Suriye'li ustalar düz şeritler üzerine işlemişlerdir (Şekil 8). Bu dönemde zengin bezemeli, kyma rekta ve abartılı şişkin dışbükey profilli lento taçları revaçtadır.

Şekil 8. Bābisqā. Baptisterium (?). Batı kapı. (Strube, 2002)

Genellikle söveler, kapı ya da pencere açıklıklarına yerleştirilmiş yekpare bloklar değildir; açıklığı çerçeveleyen silmeler, duvar örgüsünü oluşturan kesme taşlara işlenmiştir. Söveler üzerine yatay olarak yekpare bir lento bloğu oturur.

Lento tacı, genellikle lento ile aynı bloktan işlenmiştir. Zengin bitkisel motiflerle süslenmiş kyma rekta ve özellikle şişkin dışbükey silmeler, bu dönem lento taşları için karakteristiktir.

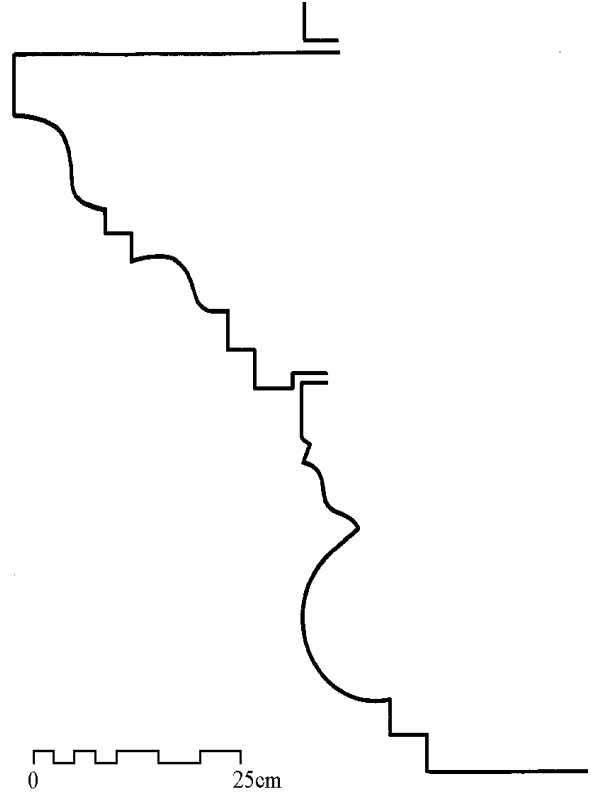
Karşılaştırma ve sonuç

İ.S. I. yüzyıldan itibaren Suriye ve Anadolu mimari süslemesinde, ortak bir çizgi belirmiş, özgün üretimin iyice azaldığı III. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Her iki bölgedeki, I.-III. yüzyıla ait kapı çerçevelerine yakından baktığımda, genel hatlarıyla, bezeme ve profillenme bakımından benzerlik bulunmaktadır. IV. yüzyıldaki az sayıdaki örnek, bu yüzyılda kapı çerçeveleri profillenmelerinde herhangi bir gelişime işaret etmez. Suriye'deki, V. ve VI. yüzyıl yapılarının kapı-pencere profilleri ve süslemeleri ise, kaynağını tamamen aynı coğrafyadaki erken örneklerden almış ve kaynağına az çok sadık kalarak değişim/gelişim göstermiştir. İstanbul ile ilişkisi bilinen veya kabul edilen yapılar dahil, Suriye'nin Geç Antik Çağ yapılarının kapı-pencereleri, profil, süsleme ve malzeme bakımından İstanbul Geç Antik örneklerden oldukça farklıdır; Suriye kapı çerçevelerinde İstanbul etkisinden söz edilemez.

Suriye'nin Roma döneminde kapı çerçeveleri, ait oldukları yapının üst yapı silme düzenlemesinin küçük ölçekte, bazen küçük değişikliklerle tekrarıdır. Söveler ve lento arkhitrav benzeri profillendirilmiştir, arkhitrav üstündeki ovolo-cavetto, kapılarda kyma rekta veya kyma reversaya dönüştürülmüştür. Dışbükey friz, lentonun üst parçası olarak yerini almıştır. Bunun üzerinde de, çoğunlukla dişli friz ve konsol frizi taşıyan saçak benzeri lento tacı uzanır. V. ve VI. yüzyıl kapılarında, sövelerin kyma rekta profile irileşmiş, kıvrımları daha belirginleşmiş ve çerçevenin belirleyici silmesi olmuştur. Lento tacı, düz şeritleri takip eden, bezemeli dışbükey bir silme veya gene bezemeli kyma rekta silmeye sahiptir.

Buna karşılık İstanbul'da V. yüzyıldan Bizans sonuna kadar bütün kapı çerçevelerinde, yatay elemanlar bir lento ve ayrı bloktan işlenmiş bir lento tacından oluşmaktadır.

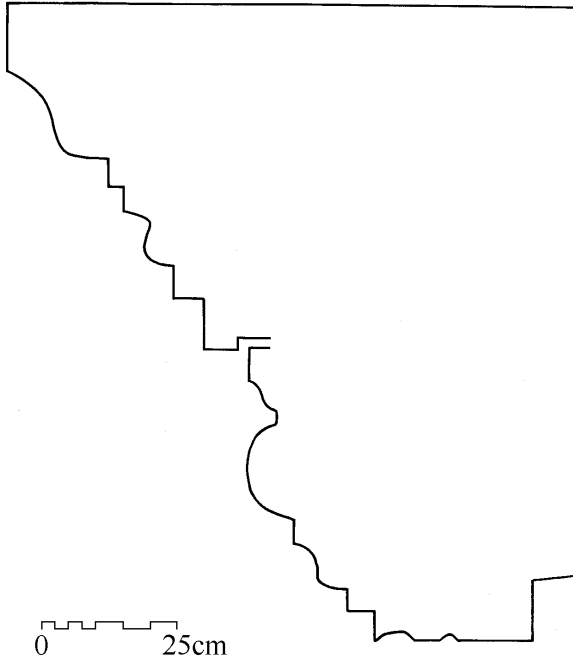
İstanbul'daki V. ve VI. yüzyıl yapılarının kapı çerçeveleri, bezemesiz silmelerin kademeler oluşturarak sıralanmasıyla biçimlenmiştir.

Şekil 9. İstanbul, Studios Manastırı Kilisesi, doğudan güney yan nefe açılan kapının lento ve lento tacı profili

Mevcut, en erken örnekler Altın Kapı (408-413) ve Theodosius Ayasofya'sında (415) bulunmaktadır. Buralardaki kapı çerçeveleri, iki düz şerit, geniş dışbükey bir silme ve düz alınlık silmesinden oluşan profillenmelere sahiptir. Bu profillenme, İstanbul'da Bizans sonuna kadar devam edecek olan kapı profillerinin temelini oluşturmaktadır ve en sık kullanılan kompozisyon olmuştur (Şekil 9). Daha sonra, Studios Manastırı Kilisesi'nde (V. yüzyıl ortaları), benzer profillenmelerin yanısıra silme sayılarının ve türlerinin artmasıyla zenginleşme görülmektedir. Kapıların yapıdaki yerlerine ve önemine göre değişen kompozisyonlar İstanbul'da VI. yüzyıl yapılarında küçük değişimlerle yer almıştır (Şekil 10). İstanbul'da oluşan ve Anadolu'daki II. ve III. yüzyıl örneklerinden belirgin şekilde ayrılan yeni kapı profillenmeleri, Güney Anadolu'dan İtalya'ya kadar birçok bölgeye yayılmıştır.

Şekil 10. İstanbul Hagia Eirene, doğudan kuzey yan neşe açılan kapı, lento ve lento tacı profili

İstanbul'un çağdaşı çerçeveleri ile karşılaştırıldığında, Suriye örneklerinin belirgin farklılığı öncelikle çerçevenin biçimlenmesinde kendini gösterir. Söveler çoğunlukla, İstanbul örneklerinin tümünde görülen aksine, yekpare bloklardan değil, duvar örgüsünü oluşturan bloklara işlenmiştir. Lento bloğu, sövelerin üzerine yatay oturur. Özellikle Kuzey Suriye'nin Kalker bölgesindeki yapılarda, kapı çerçeveleri altta dışa doğru birer kıvrımla sonlanır. Pencere ve kapıları üstten ve yandan çevreleyen, sürekli silmeler, bu bölgenin cepheleri için karakteristiktir.

İstanbul'daki kapı çerçevelerinin yüzeyleri, bazen lento tacında bir motif dışında bezemesizdir. Suriye'de III. ve IV. yüzyıldan itibaren azalmakla birlikte, Suriyeli ustalar hiçbir zaman silmeleri süslemekten vazgeçmemişlerdir.

Suriye'deki ve İstanbul'daki Geç Antik Çağ kapıları, profillenme bakımından karşılaştırıldığında yakın benzerlik görülmez, ancak dolaylı ilişki kurulabilir. Her iki bölgede de kapı çerçevesi profillenmeleri, aynı coğrafyanın Roma dönemi yapılarının cephe silmelerine dayanmaktadır. Fakat Roma döneminde de köklü yerel etkilerden sıyrılamamış olan Suriye'de deği-

şim farklı bir çizgi izlemiştir. İstanbul'da ise kapı çerçeveleri en geç V. yüzyıl başlarında, II. Theodosius döneminde Başkent mimari süslemesine paralel, yeni bir profillenme kazanmış, erken örneklerinden farklı bir görünüme bürünmüş, buradan imparatorluğun Batı ve Güney Anadolu'dan, İtalya'ya uzanan birçok bölgesine yayılmıştır. Bu örneklerin birçoğu Marmara mermerinden işlenmiş olmakla birlikte, yerel atölyeler tarafından, yerel malzeme ile yapılmış olanlar da bulunmaktadır.

Anadolu'da Kilikia bölgesi Geç Antik mimari süslemesi Suriye'deki örneklere yakındır. İmparator Zenon tarafından yaptırılmış olan Meryemlik'te H. Thekla Kilisesi ve Kubbeli Kilisenin İstanbul'dakilerle benzer profillenmeye sahip, Marmara Adası (Prokonnesos) mermerinden işlenmiş kapı çerçeveleri istisna oluşturmaktadır (Herzfeld ve Guyer, 1930). Buna karşılık, gene aynı imparator iradesiyle yapılmış Qal'at Sim'an, ve Resafa kiliselerinin kapı çerçeveleri tamamen yerel malzeme ve üsluptadır.

Kaynaklar

- Brands, G., (2002). *Resafa IV, Die Bauornamentik von Resafa-Sergiupolis, Studien zur spätantiken Architektur und Bauausstattung in Syrien und Nordmesopotamien*, Mainz.
- Butler, H.C., (1919-1920). *Ancient Architecture in Syria, Section A: Southern Syria, Section B: Northern Syria, Syria, Publications of the Princeton University Archaeological Expeditions to Syria in 1904-5 and 1909*, Part II, Leiden.
- Deichmann, F.W., (1983). *Einführung in die christliche Archäologie*, Darmstadt.
- Dentzer Fedy, J., (1989). Le décor architectural en Syrie aux époques hellénistique et romaine, *Archéologie et histoire de la Syrie II, La Syrie de l'époque achéménide l'avènement de l'Islam*, Saarbrücken.
- De Vogüé, M., (1865-1877). *La Syrie Centrale, Architecture civile et religieuse du Ier au Ve siècle*, 2 cilt., Paris.
- Fourdrin, J.-P., (1992). Eglise E.5 d'El Bâra, *Syria, LXIX*, 1-2, 171-210.
- Herzfeld, E. ve Guyer, S., (1930). *Meriamlik und Korykos, Zwei Christliche Ruinenstätten des Rauhen Kilikiens, Monumenta Asiae Minoris Antiqua II*, Manchester.

- Krautheimer, R., (1986). *Early Christian and Byzantine Architecture*, New Haven, (1965, 1975, 1979, 1981).
- Mango, C., (1979). *Byzantine Architecture*, Electa, London.
- Mansel, A.M., (1978), *Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*, Ankara.
- Naccache, A., Sodini, J.P., (1989). Le décor architectural en Syrie byzantine, *Archéologie et histoire de la Syrie*, Ed. J.M. Dentzer, W. Orthmann II 477 vd.
- Strube, C., (1993). *Baudekoration im Nordsyrischen Kalksteinmassiv*, Band I: *Kapitell-Tür- und Gesimsformen der Kirchen des 4. und 5. Jahrhunderts n.chr.*, Damaszener Forschungen Band 5, Mainz.
- Strube, C., (2002). *Baudekoration im Nordsyrischen Kalksteinmassiv*, Band II: *Das 6. und frühe 7. Jahrhundert*, Damaszener Forschungen, Band 11, Mainz.